

**KO E LAO FAKAANGA.ANGA (FAKATONUTONU) KI HE LAO 'O E KONISITUTONE 'O
TONGA 2012**

Fakamatala Fakamahino

**(Ko e fakamatala ko 'eni 'oku 'ikai ko ha kongā 'o e Lao Fakaangaanga ka 'oku fakataumu'a pe
ke fakamatala 'a hono ngaahi taumu'a fakalukufua)**

Ko e lahi taha 'o e ngaahi fakatonutonu ko eni 'oku kaunga ia ki hono hono 'ave 'o e ngaahi mafai fakahoko ngaue fekau'aki mo e ngaahi me'a fakakelekele mei he Kapineti mo e Fakataha Tokoni ki he Minisita Fonua. 'Oku meimei fekau'aki kotoa pe eni mo e ngaahi mafai fekau'aki mo e ngaahi lisi, 'a ia 'e 'ave ia ki he Minisita Fonua ke ne fakahoko 'o fakatatau ki he fale'i 'a e Komisoni Kelekele Tau'ataina.

Ko e fakatonutonu ki he kupu 67 'o e Konisitutone 'oku fokotu'u ai ke ngāue'aki 'a e liliu lea totonu 'o e 'inheritances' 'a ia ko e "tukufakaholo" ka 'oku 'ikai ko e "tofi'a". Ko e fakalea faka-Tonga lolotonga 'o e kupu ni 'oku ne liliu 'a e lea ko e "inheritance" ko e "tofi'a". 'Oku lava heni ke 'omai 'e ia 'a e taumu'a 'oku 'ikai ke tonu 'a ia ko 'ene foaki 'e ia ki he kau fakafofonga Nopele pe 'e toko 9 'i he Fale Alea 'a e totonu ke nau alea'i mo fakapaasi pē 'e kinautolu 'a e meimei lao kotoa fekau'aki mo e kelekele 'i Tonga. 'Oku toe tānaki atu foki mo e polovaiso ki he kupu 67 ke ne fakangatangata 'a hono ngāue'aki 'o e kupu ni.

Ko e fakatonutonu ki he kupu 109 'o e Konisitutone 'oku fakataumu'a ia ke fenapasi 'a e kupu ko ia mo e kupu 113 'o e Lao ki he Kelekela. 'E fakangofua heni 'a e founga 'oku lolotonga ngāue'aki 'e he Minisita Fonua 'a ia ko hono lisi atu 'o e matatahi 'o fakataumu'a ke fakahoko ia ko ha 'api nofo'anga.

C

T

**LAO FAKAANGAANGA (FAKATONUTONU) KI HE
LAO 'O E KONISITUTONE 'O TONGA 2012**

C

T

LAO FAKAANGAANGA (FAKATONUTONU) KI HE LAO 'O E KONISITUTONE 'O TONGA 2012

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

1	Hingoa Nounou	3
2	Kamata'anga.....	3
3	Fakatonutonu 'a e kupu 67 - Ngaahi Mafai 'o e kau Nopele.....	3
4	Fakatonutonu 'a e kupu 105 - Ngaahi tu'unga ki he ngaahi lisi	3
5	Fakatonutonu 'a e kupu 106 - Sipinga 'o e tohi lisi.....	4
6	Fakatonutonu 'a e kupu 108 - 'Oku tapu ha toe lisi 'o e 'api 'o ha lotu.	4
7	Fakatonutonu 'a e kupu 109 - Ko e matatahi.....	4
8	Fakatonutonu 'a e kupu 110 - Ko e lesisita 'o e ngaahi lisi	4
9	Fakatonutonu 'a e kupu 113 - Totonu ke ma'u 'api.....	4
10	Fakatonutonu 'a e kupu 114 - 'E 'ikai ha lisi etc. kae 'oua kuo fakangofua.....	5

T

LAO FAKAANGAANGA (FAKATONUTONU) KI HE LAO 'O E KONISITUTONE 'O TONGA 2012

KO E LAO FAKAANGAANGA KE FAKAHOKO 'A E NGAahi FAKATONUTONU KE FAKALELEPI 'A E KONISITUTONE

Kamata'anga [   ]

'OKU TU'UTU'UNI 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o
pehe:

1 Hingoa Nounou

- (1) 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao (Fakatonutonu) ki he Lao 'o e Konisitutone 'o Tonga 2012.
- (2) 'I he Lao ni, 'e uj 'a e Lao 'o e Konisitutone 'o Tonga, 'i hono fakatonutonu, "ko e
Konisitutone".

2 Kamata'anga

Kuo pau ke kamata ngaue'aki 'a e Lao ni 'i he 'aho ko ia 'e tu'utu'uni 'e he Kapineti 'i ha
Fanongonongo 'i he Kasete, pea 'e ngofua ke kamata ngaue'aki 'a e ngaahi kupu kehekehe 'i ha
ngaahi 'aho kehekehe.

3 Fakatonutonu 'a e kupu 67 – Ngaahi mafai 'o e kau Nopele

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 67 'o e Konisitutone 'aki hono –

- (a) tamate'i 'a e fo'i lea ko e "tofi'a" pea fetongi'aki 'a e fo'i lea ko e "tukufakaholo", 'i
hono tohi faka-Tonga pe; pea
- (b) tanaki atu 'a e polovaiso ko eni 'i he faka'osinga 'o e kupu –

"Ka kuo pau 'e 'ikai ke ngaue'aki 'a e kupu ni ki he ngaahi lao fekau'aki mo hono
foaki 'o e ngaahi 'api pe lisi 'o e kelekele mei he ngaahi tofi'a 'o e kau Nopele pea
mo ha ngaahi ngaue pe fekau'aki mo e kelekele 'oku fakangofua 'i he Lao ki he
Kelekele."

4 Fakatonutonu 'a e kupu 105 – Ngaahi tu'utu'uni ki he ngaahi lisi

'Oku tamate'i 'a e kupu 105 'o e Konisitutone kae fetongi'aki eni –

“105 Ngaahi tu’unga ‘o e ngaahi lisi

Kuo pau ke tu’utu’uni ‘a e Minisita Fonua ki he ngaahi tu’unga ‘e malava ke foaki ‘aki ‘a e ngaahi lisi pea kuo pau ke ne tu’utu’uni ki he lahi ‘o e totongi lisi ki he ngaahi tofi’a ‘o e Pule’anga.”

5 Fakatonutonu ‘a e Kupu 106 – Sipinga ‘o e tohi lisi

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 106 ‘o e Konisitutone ‘aki hono tamate’i ‘a “‘Ene ‘Afio ‘i he Fakataha Tokoni” kae fetongi’aki ‘a e “Minisita Fonua”.

6 Fakatonutonu ‘a e Kupu 108 – ‘Oku tapu ke fai ha toe lisi ‘o ha ‘api ‘o ha lotu ta’e ‘i ai ha ngofua

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 108 ‘o e Konisitutone ‘aki hono tamate’i ‘o e “Kapineti” pea fetongi’aki ‘a e “Minisita Fonua”.

7 Fakatonutonu ‘a e kupu 109 – Ko e matātahi

‘Oku tamate’i ‘a e kupu 109 pea fetongi’aki ‘a eni –

“109 Ko e matatahi kotoa pe ‘o e Pule’anga ni ‘oku ‘i he Kalāuni ‘o kamata lau mei he ngata’anga ‘o e hu’a mai ‘a e tahi ki ha mita ‘e 15.24 ki loto fonua pea ‘e ngofua ki he Pule’anga ke ne lisi atu ha konga matatahi koe’uhi ke tu’u ai ha falekoloa, tali’anga vaka pe uafu pe ko hano nofo’i ha konga ‘o ia ‘i he loto ki ai ‘a e Minisita Fonua.”

8 Fakatonutonu ‘a e kupu 110 – Ko e lesisita ‘o e ngaahi lisi

‘Oku tamate’i ‘a e kupu 110 ‘o e Konisitutone kae fetongi’aki eni –

“110 Ko e ngaahi lisi kotoa ‘o ha kelekele ‘a e Pule’anga kuo pau ke fakamo’oni hingoa ki ai ‘a e Minisita Fonua pea sila’i ‘aki ‘a e sila ‘a hono ‘ofisi pea mo fakamo’oni hingoa ki ai ‘a e Lesii. Ko ha toe lisi kehe kuo pau ke fakamo’oni hingoa ki ai ‘a e Lesoa mo e Lesii. ‘E ‘ikai lau ‘oku fe’unga fakalao ha lisi pe fakatokanga’i ‘e he Pule’anga tuku kehe kapau kuo lesisita ‘i he ‘ofisi ‘o e Minisita Fonua.”

9 Fakatonutonu ‘a e kupu 113 – Totonu ke ma’u ‘api

‘Oku tamate’i ‘a e kupu 113 ‘o e Konisitutone kae fetongi’aki eni –

“113 ‘E ngofua ke foaki ha ‘api kolo mo e ‘api tukupau ki ha tangata Tonga ‘i hono fa’ele’i kuo hokosia pe lahi hake hono ta’u motu’a ‘i he ta’u 21 mei he ngaahi tofi’a ‘o fakatatau ki he Konisitutone ni pea ‘i he loto ki ai pe ko ha alealea ‘o fakatatau k he lao pea mo e Ma’u Tofi’a pea mei he kelekele ‘a e Pule’anga, mei he Minisita Fonua. ‘E ngofua ke foaki ha ‘api kolo ki ha fefine Tonga ‘i hono fa’ele’i kuo hokosia pe lahi hake hono ta’u motu’a ‘i he ta’u 21 ‘o founa tatau pe mo ia ki he tangata Tonga. Ko e ngaahi ‘api ko ia kuo pau ke tukufakaholo pea kuo pau ke ‘i he lahi pea ‘i he totongi fakata’u ‘e tu’utu’uni’i ‘e he lao. Kuo pau ke ma’u ‘e he uitou ‘a e totonu ke hoko

fakatatau ki he lao, ki he 'api kolo moe 'api tukuhau 'a hono husepaniti kuo
pekia.”

10 Fakatonutonu 'a e kupu 114 – 'E 'ikai ha lisi etc. kae'oua kuo fakangofua
'Oku tamate'i 'a e kupu 114 'o e Konisitutone kae fetongi'aki eni –

“114 'E 'ikai foaki ha lisi, toe lisi, fetongi 'o ha lisi pe 'o ha toe lisi kae'oua leva
ke fakangofua 'e he Minisita Fonua,

Ka kuo pau 'e 'ikai foaki ha fakangofua ki ha lisi 'e ha uitou 'a e kelekele 'a
hono husepaniti kae'oua leva kuo loto ki ai 'a e 'ea pe ko e kelekele ko ha
kelekele na'e toki ma'u fo'ou 'o fakatatau mo e Lao ki he Kelekele.”

Na'e tali 'e he Fale Alea 'i he 'aho

ni 'o

2012.